

شاخص های عدم تعادل در خانواده از بعد شناختی

فاطمه راهزانی^۱

مریم رفیعی^۲

سطح ۳ جامعه الزهرا (سلام الله علیها) رشته تعلیم و تربیت^۱

سطح ۳ جامعه الزهرا (سلام الله علیها) رشته کلام^۲

چکیده

این مقاله به بررسی جامع شاخص‌های عدم تعادل در خانواده از بعد شناختی می‌پردازد، با تمرکز بر اهمیت شناخت و درک مناسب بین اعضای خانواده. خانواده به عنوان کوچک‌ترین واحد اجتماعی، نقشی مهم در شکل‌گیری سلامت روانی و تربیت افراد دارد، و از این رو، شناخت دقیق و جلوگیری از بروز تعارضات درونی و بیرونی آن امر حیاتی محسوب می‌شود، لذا نویسندگان، با بررسی نظریه‌ها و مباحث مطرح شده در متون اسلامی و غربی، عواملی همچون عدم خودشناسی، فقدان معیارهای مناسب در انتخاب همسر، عدم آگاهی از تفاوت‌های جنسیتی و ناآگاهی نسبت به وظایف و حقوق متقابل را به عنوان شاخص‌های مهم عدم تعادل شناختی شناسایی می‌کنند. تفاوت‌های فرهنگی، اجتماعی و عدم تطابق‌های تحصیلی نیز از مهم‌ترین چالش‌هایی است که خانواده‌های مدرن با آن مواجه می‌شوند از اینرو تقویت مهارت‌های ارتباطی و طرح‌ریزی مدل‌های مدیریتی مناسب در خانواده می‌تواند به بهبود تعادل شناختی و کاهش تنش‌ها در خانواده‌ها منجر شود.

این پژوهش، با بهره‌گیری از روش‌های توصیفی-تحلیلی و تکیه بر منابع معتبر علمی و دینی، تلاش دارد تا با ارائه راهکارهای کاربردی، نقشی مهم در ارتقای کیفیت زندگی خانوادگی و پایداری جامعه ایفا کند.

کلیدواژه: خانواده، خانواده متعادل، خانواده نامتعادل، عدم تعادل. شناخت

مطالعه شاخص‌های عدم تعادل در خانواده از بعد شناختی یکی از موضوعات بین‌رشته‌ای مهم در حوزه‌های روانشناسی، جامعه‌شناسی و مطالعات دینی است. فهم و تحلیل این شاخص‌ها می‌تواند به درک عمیق‌تری از روابط درون خانواده و تأثیرات محیطی و فردی بر آن‌ها منجر شود. در عصر حاضر، تغییرات سریع اجتماعی و فرهنگی، نقش‌های سنتی را در خانواده دگرگون کرده و روش‌های جدیدی برای برقراری ارتباط و حل تعارضات معرفی کرده است. با این حال، ارزش‌ها و اصول حاکم بر خانواده همچنان نقشی اساسی در حفظ ثبات و سلامت روانی افراد بازی می‌کنند.

پژوهش حاضر در پی پاسخ به پرسش‌های اساسی زیر است

(۱) چه عواملی از بعد شناختی به عنوان شاخص‌های عدم تعادل در خانواده شناخته می‌شوند؟

(۲) چگونه می‌توان از طریق آموزه‌های دینی به شناسایی و تبیین این شاخص‌ها پرداخت؟

(۳) چه راهکارهایی می‌تواند به کاهش عدم تعادل و بهبود روابط در خانواده کمک کند؟

تاکنون کتابها و مقالات فراوانی در ارتباط با مباحث تعادل خانواده به رشته تحریر درآمده. خانواده متعادل و حقوق آن از عبدالله جوادی آملی یکی از آن کتابهاست هر که در ۴ فصل که به مبادی و مبانی خانواده، حقوق و تکالیف پرداخته است و اثری منسجم در رابطه با فلسفه مبانی و احکام حقوقی خانواده بر پایه آموزه‌های قرآنی و مطابق با مبانی انسان‌شناسی می‌پردازد و همچنین کتاب خانواده در اسلام از حسین بستان نجفی و همکاران. هر چند این کتابها مطالب بسیار ارزشمندی دارد اما در خصوص مباحثی که به شاخص‌های عدم تعادل در خانواده به طور مستقیم اشاره کند مطالبی نیافتیم. و همچنین مقاله‌ای که شاخص‌های عدم تعادل در خانواده را بررسی کرده باشد نیافتیم.

این پژوهش با استفاده از رویکردی کیفی، به بررسی عمیق و تحلیلی منابع مختلف می‌پردازد. همچنین، استفاده از تحلیل محتوای

متون دینی در این مطالعه بهره برده ایم. پیش‌بینی می‌شود که نتایج این تحقیق بتواند به درکی بهتر از مؤلفه‌های شناختی مؤثر بر

عدم تعادل در خانواده منجر شود. همچنین، انتظار می‌رود که دستاوردهای این پژوهش بتواند به بهبود کیفیت زندگی خانوادگی،

کاهش تنش‌ها و افزایش رضایت روانی اعضای خانواده کمک کند. پیشنهاد اولیه شامل توسعه برنامه‌های آموزشی مبتنی بر

یافته‌های پژوهش در جهت ارتقای مهارت‌های ارتباطی و حل تعارضات می‌باشد.

این مقدمه ضمن معرفی ضرورت موضوع و ارائه نگاهی اجمالی به اهداف و روش‌های تحقیق، بر لزوم تداوم مطالعات در این زمینه برای تقویت بنیان‌های خانواده‌های سالم و متعادل تأکید دارد.

۱- شاخص

شاخص در لغت به معنای بلند برآمده از هر چیزی، مرتفع^۱، آنکه در جامعه ممتاز و منتخب باشد، مهتر، رییس، نمودار، نماینده، ماخذ، پایه، راهنمای جاده^۲

۲- خانواده

خانواده در لغت به معنی خاندان، دودمان^۳، تبار، اهل خانه و اهل البیت^۴ است.

• خانواده در اصطلاح علوم اجتماعی و جامعه شناسی

جامعه شناسان در تعریف خانواده هم داستان نیستند. شماری از آنان بر تعاریف سنتی تر از خانواده تاکید دارند. این تعاریف بیشتر خانواده های هسته ای، ناهمجنس گرا و متمرکز بر رابطه های خونی (والدین، فرزندان، خواهران و برادران) را شامل می شوند.^۵ در برابر برخی دیگر می کوشند تعریف خانواده را چنان گسترش دهند که شامل هرگونه همزیستی در یک چهاردیواری بشود. با تغییر واژه family (خانواده) به household (چهاردیواری، خانوار) کوشش شد به هرگونه رابطه ی خصوصی در یک خانه اعم از پیوند زناشویی، رابطه ی تک والد با فرزند، رابطه ی دو همجنس، رابطه های دسته جمعی در شکل کمون ها و ... خانواده گفته شود. از نظر این افراد، «وجود روابط واقعی از این دست موجب می شود ما تعریف خانواده را با نگاه پست مدرنی گسترش دهیم تا تئوری های سیاست ها و برنامه ها شامل افراد وابسته به این گونه روابط نیز بشود.»^۶ از آنجا که نهاد خانواده در طول تاریخ و در فرهنگ های مختلف در شکل های گوناگونی تحقق یافته و نیز به جهت اینکه یک خانواده معین ممکن است در معرض حوادثی از قبیل فوت همسر، طلاق و انتقال به وضعیت تک سرپرستی و یا توقف رابطه ی جنسی قرار گیرد، ارایه تعریفی جامع و جهان شمول از واژه خانواده دشوار می نماید. با چشم پوشی از مشکل عدم جامعیت و عدم مانعیت تعاریف خانواده، به نقل برخی از مهم ترین تعریف های ارایه شده از سوی صاحب نظران علوم اجتماعی، بسنده می کنیم:

^۱ دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، ج ۵، ص ۱۳۹۶۲

^۲ معین، محمد، فرهنگ فارسی معین، ج ۲، ص ۱۳۸۸ و ۱۳۸۹

^۳ دهخدا، علی اکبر، پیشین، ج ۵، ص ۹۴۳۸

^۴ معین، محمد، پیشین، ج ۲، ص ۱۰۰۰

^۵ ساروخانی، باقر، مقدمه ای بر جامعه شناسی خانواده، ص ۱۳۴

^۶ ر.ک: برناردز، جان، درامدی به مطالعات خانواده، حسین قاضیان، ص ۶۴-۵۳

در نهایت، مقاله تأکید دارد که مقابله با شاخص‌های عدم تعادل در خانواده می‌تواند منجر به تحکیم بنیان خانواده و ارتقای سلامت جامعه شود. از این رو، توجه به این موارد و اعمال تغییرات لازم در سبک زندگی خانوادگی اهمیت بسزایی دارد تا خانواده‌ها قادر باشند با چالش‌های آینده به نحو مؤثرتری روبرو شوند.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم
۲. نهج البلاغه
۳. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت، دار بیروت، ۱۳۷۵
۴. آقا جمال خوانساری، محمد بن حسین، شرح آقا جمال خوانساری بر غررالحکم و دررالکلم، تهران، چاپ وانتشارات دانشگاه تهران/چاپ ۶/ ۱۳۸۴
۵. آمدی، عبدالواحد بن محمد، شرح جمال الدین محمد خوانساری بر غرر الحکم و درر الکلم، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۵
۶. امیری، محمد مهدی، خانواده بالنده، تهران، آوای کلار، ۱۳۸۸
۷. برناردز، جان، درآمدی به مطالعات خانواده، حسین قاضیان، تهران، نشر نی، چ ۸، ۱۴۰۰
۸. بستان، حسین و همکاران، اسلام و جامعه شناسی خانواده، قم، پژوهشگاه حوزه ودانشگاه، ۱۳۹۰/۵
۹. بک خوشنویس، لیلا، روابط متعادل در بین همسران در خانواده از دیدگاه اسلام، قم، دانشکده الهیات ومعارف اسلامی، ۱۳۹۸
۱۰. بهشتی، احمد، خانواده در قرآن، قم، نشر بوستان کتاب، ۱۳۷۷
۱۱. بهشتی، احمد، خانواده در قرآن، قم، بوستان کتاب، ۱۳۷۷/۱
۱۲. پسندیده، عباس، رضایت زناشویی، ری، دارالحديث، چاپ ۱۲، ۱۴۰۰
۱۳. تویسرکانی، محمد نبی، لآلی الاخبار قم، علامه، ۱۳۷۲/۲
۱۴. تویسرکانی، محمد نبی، لآلی الاخبار، تهران، نشر علامه، چ ۲، ۱۳۷۲
۱۵. جان بزرگی، مسعود، روانشناسی تفاوت زن و مرد، قم نشر هاجر، ۱۳۹۷/۱
۱۶. جان بزرگی، مسعود، مشاوره پیش از ازدواج، قم، پژوهشگاه حوزه ودانشگاه، ۱۴۰۲
۱۷. جوادی آملی، عبد... و جوانمرد فرخانی ابراهیم، خانواده متعادل و حقوق آن، قم، اسراء چ ۲، ۱۳۹۴
۱۸. جوادی آملی، عبدالله، خانواده متعادل و حقوق آن، قم، اسراء، ۱۳۹۸/۴

۱۹. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم، موسسه ال البيت، ۱۳۸۷
۲۰. حر عاملی، محمد بن حسن، وسایل الشیعه، تهران، نشر کتابچی، چ ۱۰، ۱۳۸۶
۲۱. حرانی، حسن بن علی ابن شعبه، تحف العقول، تهران، اسلامی، چاپ ۴/ ۱۳۸۴
۲۲. حرانی، ابن شعبه، تحف العقول، تهران، قم، ۱۳۷۶
۲۳. حسنی راوندی، فضل الله بن علی، النوادر، قم، دارالکتاب ۱/ ۱۳۷۲
۲۴. خطیب، مهدی، مهارت های زندگی، قم، دارالحدیث، ۱۴۰۱/۷
۲۵. خمینی، روح الله، دانشنامه امام خمینی، ج ۲، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۴۰۰
۲۶. درویشی، ولایت الله، لطفاً مهارت های زندگی را بیاموزید، تهران، تزکیه، ۱۳۹۴
۲۷. دمشق، علی بن حسن بن حبت الله، تاریخ مدینه دمشق، تحقیق: علی شیری، بیروت، نشر دارالفکر، ۱۳۷۴
۲۸. دهخدا، علی اکبر و دیگران، لغتنامه دهخدا، تهران، دانشگاه تهران، انتشارات و چاپ روزنه، ۱۳۷۲
۲۹. دیلمی همذانی، شیرویه بن شهردار، الفردوس، بیروت، دارالکتب العلمیه، ۱۴۰۶ هجری
۳۰. رفیعی محمدی علی محمد، نسیم عشق: عوامل تحکیم و تزلزل خانواده، قم، رسول اعظم لایحه التراث، چ ۳، ۱۳۹۳
۳۱. رفیعی محمدی، علی محمد، عوامل تحکیم و تزلزل خانواده، تهران، قم، رسول اعظم، ۱۳۹۳/۳
۳۲. رفیعی محمدی، ناصر، نسیم عشق عوامل تحکیم و تزلزل خانواده، قم، رسول اعظم، ۱۳۹۲
۳۳. رهبریان، میثم، حقیقت چیست؟، تهران، نشر مانیان، ۱۳۹۹
۳۴. رودگر، نرجس، فمینیسم، تاریخچه، نظریات، گرایش ها، تهران، دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، سازمان ملی جوانان، ۱/ ۱۳۸۸
۳۵. ساروخانی، باقر، مقدمه ای بر جامعه شناسی خانواده، تهران، سروش، چ ۱۸، ۱۳۹۳
۳۶. سالاری فر، محمدرضا و دیگران، بهداشت روانی با نگرش با منابع اسلامی، تهران، سمت، ۱۳۹۸/۴
۳۷. سالاری فر، محمدرضا، خانواده در نگرش اسلام و روانشناسی، تهران، چ ۱۵، ۱۳۹۷
۳۸. سالاری فر، محمدرضا و همکاران، بهداشت روانی با نگرش به منابع اسلامی، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چ ۳، ۱۳۹۳
۳۹. سیف، سوسن و دیگران، روانشناسی رشد، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۸
۴۰. شرفی، محمد رضا، خانواده متعادل (آناتونی خانواده)، تهران، انجمن اولیا و مربیان، چ ۱۹، ۱۳۹۶

۴۱. شعبی، فاطمه، تفاوت های زنان و مردان، تهران، کتاب ارشد، ۱۳۹۴/۱
۴۲. طاهری، ابوالقاسم، برگی از دفتر انسان شناسی از دیدگاه نهج البلاغه، قم، نشر مشهور، چاپ ۲، ۱۳۸۱
۴۳. عیسی زاده، عیسی، خانواده قرآنی، قم، بوستان کتاب، ۱۳۹۰/۱
۴۴. فربد، محمد صادق، درآمدی بر خانواده و نظام خویشاوندی، تهران، دانژه، چ ۳، ۱۳۹۵
۴۵. قائمی امیری، علی، نظام حیات خانواده در اسلام، تهران، انجمن اولیا و مربیان چ ۱۲، ۱۳۹۳
۴۶. قمی، ابوجعفر محمد بن علی بن حسین بابویه، من لا یحضره الفقیه، ج ۳، قم، نشر صدوق ۱۳۷۷
۴۷. قمی، محمد بن علی بن بابویه، عیون اخبار الرضا، تهران، صدوق، ۱۳۷۲
۴۸. کاتوزیان، ناصر، حقوق مدنی خانواده، تهران، شرکت سهامی انتشار، چاپ ۷، ۱۳۸۵
۴۹. کلینی رازی، محمد بن یعقوب، الکافی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ ق
۵۰. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، مترجم: حسین استاد ولی، قم، دارالثقلین، چ ۴، ۱۳۹۳
۵۱. کورانی عاملی، علی، مفردات راغب اصفهانی، قم، دارالمعرف، ۱۳۹۲
۵۲. کی نیا، مهدی، مبانی جرم شناسی، تهران، چاپو انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۲/۱۴
۵۳. لپیتک، جان. جی، مهارت های زندگی، حسین ناصری، تهران، رشد، ۱۴۰۱
۵۴. محمودیان، حسین و دیگران، دانش خانواده، تهران، سمت، ۱۳۸۶/۴
۵۵. مصباح یزدی، محمد تقی، خودشناسی برای خودسازی، قم، موسسه آموزش و پژوهشی امام خمینی (ره)، چ ۱۶، ۱۳۹۰
۵۶. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، تهران، صدرا، چ ۲۰، ۱۳۹۵
۵۷. معین، محمد، تهران، زرین، چ ۳، ۱۳۸۶
۵۸. ناصری، حسین، مهارت های زندگی، تهران، انتشارات رشد، چاپ ۱، سال ۱۳۹۸
۵۹. نراقی، احمد، معراج السعاده، تهران، حوزه علمیه اسلامی، ۱۳۴۸
۶۰. نوابی نژاد، شکوه، خانواده و فرزندان، تهران، خانه کتاب، ۱۳۸۵/۱
- مقاله صالحی، نجمه و حسینی محمد، معصومه، مقاله شاخصه های رفتاری خانواده آرمانی در اسلام، ذوفصلنامه علمی ۶۱. و تخصصی مطالعات تربیتی و روانشناختی خانواده، شماره ۲، شهریور ۹۹

جان بزرگی، مسعود، مقاله اثر خانواده درمانگری سیستمی معنوی بر رضایت زناشویی و کنش وری خانواده (الگوی مهر و ۶۲. قدرت) پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده، شماره ۶، تابستان ۱۳۹۵

۶۳